

Психолого-педагогічні основи організації художньо-творчої діяльності студентів на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва

Анотація. У статті схарактеризовано психолого-педагогічні основи організації та обґрунтовано особливості педагогічного супроводу художньо-творчої діяльності майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: учитель технологій, педагог професійної освіти, психолого-педагогічні основи, художньо-творча діяльність, декоративно-ужиткове мистецтво.

Abstract. The article characterizes the psychological and pedagogical foundations of the organization and substantiates the features of pedagogical support of artistic and creative activities of future teachers of technology and teachers of vocational education in classes on decorative and applied arts.

Keywords: teacher of technologies, teacher of professional education, psychological and pedagogical bases, artistic and creative activity, decorative and applied art.

Постановка наукової проблеми. За останнє десятиліття у системі вищої освіти відбулися суттєві зміни, що зумовлюють пошук у педагогічній науці нових способів удосконалення підготовки студентів на основі нових освітніх цінностей, вимог ринку праці та особистих якостей випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Як правило, кожен абітурієнт, вступаючи до ЗВО, частково володіє знаннями, вміннями, навичками, необхідними для обраного виду діяльності. Зміст і організація освітнього процесу у виші має ґрунтуватися на розвитку вже наявної бази до рівня свідомої інтеграції пізнавальної, комунікативної та творчої діяльності.

Слід зазначити, що проблеми впливу декоративно-ужиткового мистецтва на пізнавальний розвиток суспільства й особистості протягом усієї історії народної культури привертати увагу художників і мистецтвознавців. Нині в період соціальних і духовних трансформацій пошук ефективних форм розвитку художньо-творчої діяльності та формування індивідуально-творчої особистості набувають актуальності, що зумовлює важливість наукового осмислення співвідношення матеріально-технічного й духовного процесу в суспільстві.

У декларації Всесвітньої конференції «Вища освіта в XXI столітті» підкреслюється, що творче самовизначення студента забезпечує міжнародний вимір мобільності викладачів і студентів з урахуванням національних культурних цінностей й умов. У період інтенсивної переоцінки пріоритетів у художньо-творчому розвитку важливо усвідомлювати, що створювані людиною матеріальні багатства є лише зовнішньою формою культури, а справжнім її змістом є розвиток самої людини, її креативних можливостей.

Однак ЗВО недостатньо використовують педагогічний потенціал художньо-освітнього середовища з його безмежними можливостями ціннісно-сміслової взаємодії людини з навколишнім світом декоративно-ужиткового мистецтва в творчому самовизначенні студента. Реально це можливо лише за умови єдності наукових і художніх методів розвитку пізнавальних потреб особистості у навчанні та освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пізнання сутності творчості складна й багатогранна. Над основними аспектами теоретичного аналізу поняття «творчість» працювали філософи, психологи, педагоги. У своїх роботах вони відзначали роль творчості в процесі становлення особистості людини.

У вузькому сенсі, творчість – людська діяльність, що породжує щось якісно нове, яке ніколи раніше не існувало та має суспільно-історичну цінність. У ширшому і досить поширеному в психології сенсі, творчість становить будь-яку практичну або теоретичну діяльність людини, під час якої виникають нові, зокрема для суб'єкта діяльності, результати знання, рішення, способи дії, матеріальні продукти. Творчість має власні критерії оцінки, шкалу цінностей, психофізичну структуру, суб'єктивне та об'єктивне значення в розвитку особистості. Розуміння природи творчості невіддільне від розгляду психолого-фізіологічних особливостей особистості індивіда [1, с. 55-56].

Існує чимало визначень поняття «творчі здібності», зокрема, це: інтегративна властивість особистості, яка детермінується мисленням, пам'яттю, волею, переконаннями, знаннями тощо (Б. Ананьєв, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та ін.); здатність до здійснення ситуативно нестимульованої діяльності, тобто до пізнавальної самодіяльності (Д. Богоявленська та ін.); здатність

особистості до нестандартного мислення, відмови від стереотипів (Дж. Гілфорд та ін.); синтез властивостей та особливостей особистості, що характеризують ступінь їх відповідності вимогам визначеного виду навчально-творчої діяльності й зумовлюють рівень її результативності (В. Андреев та ін.). Низка науковців, зокрема, І. Бех, Д. Богоявленська, О. Грабовський, І. Кучерявий, В. Лихвар, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко та ін., зазначають, що творчі здібності ґрунтуються на продуктивному мисленні, розкриваються через визначення понять інтелекту, обдарованості, творчого потенціалу.

З огляду на досліджувану проблему одним із засобів формування творчих здібностей майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти є декоративно-ужиткове мистецтво. Дослідники В. Зінченко, В. Киреєнко, О. Ковальов, В. Кузін, О. Мелік-Пашаєв, Є. Шорохов та ін. наголошують, що творчі здібності в декоративно-прикладній діяльності мають специфічні особливості, пов'язані із психологічними закономірностями художнього сприйняття та процесами створення художнього образу.

Мета статті передбачає характеристику психолого-педагогічних основ організації та обґрунтування особливостей педагогічного супроводу художньо-творчої діяльності студентів на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Структуру декоративно-ужиткового мистецтва слід розглядати як сукупність видів (наприклад, художній розпис по склу, батик, квілінг, ниткографіка тощо), функцій (інформаційна, емоціогенна, регулятивна) та ознак (форма, матеріал, функція, призначення, перетворення) формування художньо-творчих здібностей студентів [1, с. 58]. Професійна діяльність учителя технологій та педагога професійної освіти за своєю суттю передбачає ремесло (досвід народних промислів) та академізм (професійна мистецька підготовка). Основу творчості здобувачів вищої освіти за предметними спеціальностями 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) та 015.16 Професійна освіта (Сфера обслуговування) складає діяльність, спрямована на набуття професійних навичок. Своєрідність художньо-творчої діяльності в галузі декоративно-ужиткового мистецтва полягає в тому, що її можна формувати на конкретному предметному матеріалі (об'єкті). Продуктивність окремих етапів художньо-творчої діяльності суттєво змінюється за умов наявності педагогічного супроводу дій студента, спільної роботи викладача і студента.

Структура спільної діяльності має центральний компонент – спільну мету, яка передбачає ідеально представлений кінцевий результат: завершений витвір декоративно-ужиткового мистецтва, наприклад, художній вітраж, петриківський розпис, батик тощо. Загальна мета розбивається на низку конкретних завдань, які поступово вирішуються протягом семестру: вибір тематичного завдання; добір необхідного образотворчого матеріалу – точка відліку творчої діяльності; розроблення ескізу та виконання роботи в матеріалі. Третім важливим компонентом діяльності є спільні дії – низка елементів, спрямованих на виконання поточних, досить простих операцій: добір скла, тканини, фарби, підготовка скла, тканини, деревини т.д. Існує й четвертий компонент спільної діяльності, так званий комплекс художнього враження (співпереживання, співтворчість). Це активна творча діяльність викладача і студента, що встановлює зв'язки між художньо-умовним відображенням дійсності та власне художньо-творчою діяльністю, тобто між життям і художнім образом.

Таким чином, до комплексу співтворчості належать такі компоненти, як:

- активність творчої діяльності студента та педагога;
- зіставлення свого враження із загальноприйнятими критеріями оціночної діяльності в спільному сприйнятті результату роботи;
- уміння бачити (передбачати), «погляд з боку», що передбачає елементи критичності, уміння вчитися на помилках, постійний аналіз і усвідомлення цінності співтворчості у професійній царині, є високим ступенем рефлексії та складових творчого успіху.

Цікавою особливістю художньо-творчої діяльності є те, що цей процес не завжди дотримується планомірності й безперервності пошуку нового художнього образу. Творча продуктивність поєднується з періодом спаду творчої активності.

Для майбутніх учителів технологій та педагогів професійної освіти, котрі не мають достатнього досвіду творчої роботи і запасу знань, умінь, навичок зі створення образу художнього вітражу, характерні певні труднощі, що виникають на шляху до досягнення мети або вирішення завдання, стан пригніченості в наслідок переживання невдачі. Етапи творчого процесу передбачають чергування усвідомлених і неусвідомлених психологічних станів.

Для нас є важливим вивчення досвіду організації творчого процесу студентів на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва, як одного з видів художньої творчості. По-перше, це дисциплінує як роботу викладача, так і студента. По-друге, виокремлює опорні точки творчої дії, цілеспрямовуючи

її. По-третє, полегшує індивідуальний підхід до кожного студента, виокремлюючи «творчу доміную» в його освітньому процесі. Розглянемо кожен етап докладніше.

На першому, підготовчому етапі, виявляється бажання суб'єкта змінити навколишню дійсність. Для вчителя технологій та педагога професійної освіти важливе оновлення предметів матеріального світу, які піддаються природному старінню, відрізняються функціональною непристосованістю, відсутністю образності та ін. Цей етап передбачає докладання свідомих зусиль з метою пошуку варіантів вирішення, формулювання мети та завдань. Долучається весь наявний інтелектуальний, емпіричний, діяльнісний запас досвіду. Під час підготовки проводиться пробно-пошукове дослідження майбутнього об'єкта (ескізування, виготовлення об'єкта, за потреби, з макетних матеріалів), який є спрощеною формою основного. Воно застосовується для добору методів подальшої роботи, уточнення її змісту, визначення необхідного часу, деталізації образу, ідеї, надання основної структури.

Головним джерелом є натхнення. Як психологічне явище натхнення характеризується не абиякою внутрішньою зосередженістю індивіда на об'єкті творчості; суворою вибірковістю уваги, оптимальністю та продуктивністю евристичної діяльності; відносною легкістю, з якою народжуються й матеріалізуються художні образи. Натхнення в сукупності з першим інсайтом (раптовим розумінням, прийняттям рішення подальших дій) формують ідеальну, в ув'язненні суб'єкта, художню ідею. Визначається доміюанта – найважливіший елемент для вирішенню сформульованого завдання.

Другий етап – фрустрації, характерний для студентів, котрі мають достатній досвід творчої роботи і сформовані знання, уміння, навички зі створення художнього образу. Фрустрація – психологічний стан, для якого властиві характерні особливості переживань і поведінки, що зумовлені об'єктивно непереборними (або так визначеними суб'єктом) труднощами на шляху до досягнення мети або вирішення завдання, стан пригніченості, викликаний переживаннями невдачі. Тривалість цього етапу індивідуальна для кожної особистості. У цьому випадку педагогічний супровід творчого процесу найважливіший, оскільки з'явилася перешкода у вигляді відчуття некоректно сформульованого завдання, відсутності рішення, яка може зупинити подальшу роботу. Допомога педагога полягає у визначенні бар'єру і шляхів його подолання шляхом реорганізації діяльності:

- уведення альтернативних засобів і способів вирішення;
- визначення й відкидання несуттєвого та другорядного;
- варіювання властивостей ситуації, тобто співвіднесення умов до вимог завдання;
- виокремлення конкретних дій;
- мотиваційне спрямування студента.

Третій етап – «інкубація», період спокою, коли припиняється свідома робота над проблемою. За умов якісного проходження першого, підготовчого, етапу «інкубаційний» період може бути дуже коротким або взагалі відсутнім. Аналогічний результат можна прогнозувати за умови правильного добору педагогічних впливів на другому етапі. Помилки, зроблені на першому і другому етапах, можуть заблокувати генерування необхідних рішень навіть за наявної «ключової» інформації. Можна припустити, що завдання, над вирішенням якого безрезультатно працював суб'єкт, «було витіснене» в несвідому область і там протягом деякого часу вирішувалася в процесі інтуїтивного мислення. Коли рішення було знайдене, воно перейшло в свідомість, і цей момент переживається людиною як раптове осяяння. У цьому випадку викладач може сформулювати нове короткочасне завдання, що не пов'язане з пошуком попереднього рішення або має опосередковане відношення до нього. Легке завдання відновить віру студента у власні сили, дасть змогу переключити увагу, відродити мотивацію.

Четвертий етап – другий інсайт, кульмінаційна точка творчого процесу, де важливу роль відіграє інтуїтивне мислення. Інтуїція – вид мислення, процес якого не усвідомлюється і протікає в несвідомій області, однак результат відкривається у формі раптового осяяння. Важливо значення набуває прижиттєва інтуїція – сконцентрований досвід людини у вирішенні різноманітних проблем, глибокого проникнення в їх сутність.

Інсайт як пряме передбачення відповіді в перші секунди (повторення першого етапу) не завжди фіксується автором на будь-яких носіях (папір, скло, текстиль, пластик і т.д.), але, водночас, він закріплюється у свідомості, формує внутрішній образ. На новому якісному рівні відроджується задум, активізуються технологічні вміння й навички, стимулюється уява. Педагогічний супровід творчого процесу має бути обережним, на рівні гнучкого пристосування до ситуації з урахуванням нових даних (ідей), пропонованих студентом.

П'ятий етап – розроблення і втілення ідеї. Завершальний етап творчого процесу, в якому відбувається перевірка істинності інсайту. Якщо студентові достатньо сформованих знань, умінь і

навичок, він здатен втілити уявний образ у матеріальний об'єкт (вітраж, картину, об'ємно-просторову композицію і т.д.). Якщо вихідні передумови для художньої творчості не відповідають фактичним, то суб'єкт повертається на рівень фрустрації або інкубації.

Висновки. Таким чином, знання особливостей протікання творчого процесу, психологічний стан суб'єкта діяльності в галузі декоративно-ужиткового мистецтва допомагатимуть викладачеві здійснити правильний добір різноманітних форм, методів і засобів навчання з метою досягнення найповнішого результату.

Список використаних джерел:

1. Марущак О., Савлук В., Свята М. Формування творчих здібностей майбутніх учителів трудового навчання та технологій засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Science, research, development. Pedagogy: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, (27.02.2019-28.02.2019, London / Лондон. Warszawa, 2019. Вип. 14. С. 55-59.
2. Марущак О.В., Дрончак Н.А., Шевчук Н.О. Методологічні аспекти формування готовності майбутнього вчителя трудового навчання та технологій до організації творчо-конструкторської діяльності учнів. *Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Publishing House «ACCENT». Sofia, Bulgaria. 2020. Pp. 617-625. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
3. Марущак О.В., Зузяк Т.П. Зміст поняття художньо-естетичної компетентності педагога в галузі декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 185-189.
4. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. II. С. 19-22.
5. Марущак О.В., Магдич Я.І. Розвиток проектного мислення майбутніх учителів трудового навчання та технологій як засіб формування професійних компетенцій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 31-33.
6. Марущак О.В., Педоренко Е.Ю., Саула Ю.В., Слободянюк Н.А. Художньо-естетична культура як чинник формування у майбутніх педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти професійної компетентності. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 906-915. URL: <http://sci-conf.com.ua>.
7. Марущак О.В., Романенко Т.М. Психолого-педагогічні аспекти художньо-конструкторської підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Графічна підготовка як складова професійної освіти вчителя трудового навчання і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 3-5.
8. Марущак О.В., Романенко Т.М., Шевченко М.О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 204-207.

